

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-149>

УДК 339.5

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИКЛИКІВ

PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN THE CONDITIONS OF GLOBAL AND DOMESTIC SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Дуляба Наталія Іванівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4377-874X>

Паліса Артур Ярославович

аспірант,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2115-8362>

Дуляба Остап Богданович

аспірант,
ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1988-068X>

Duliaba Nataliia, Palisa Artur

Lviv Polytechnic National University

Duliaba Ostap

ZVO "Lviv University of Business and Law"

Дослідження статті пов'язано із визначенням тенденцій та особливостей розвитку зовнішньої торгівлі України в умовах вітчизняних та світових соціально-економічних викликів, зумовлених пандемією Covid-19 та посиленнями в Україні воєнними діями РФ. Ґрунтуючись на інформації офіційної статистики, визначено, в 2020–2022 роках суттєве зниження основних показників експорту та імпорту. Проаналізовано зміни в товарній структурі експорту та імпорту України за 2022 рік та визначено основні групи товарів та послуг, обсяг зовнішньої торгівлі якими скоротився в найбільшій мірі. Визначено пріоритетність відновлення вітчизняної аграрної сфери, враховуючи її експортний потенціал та важливість подальшого завоювання європейських ринків та намагання ввійти до Європейського Союзу, що дозволить покращити і зовнішню торгівлю, і економіку країни загалом.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, кризи, пандемія, війна, сировинний потенціал.

The study of the article is related to the determination of trends and features of the development of Ukraine's foreign trade in the conditions of domestic and global socio-economic challenges caused by the Covid-19 pandemic and the intensified military actions of the Russian Federation in Ukraine. After analyzing the information of national statistics, it was determined that there will be a significant decrease in foreign trade indicators in 2020–2022. Dynamic changes in export and import also led to a significant decrease in the country's foreign trade turnover and an increase in the negative balance of foreign trade. Analysis of the structure of export and import of goods and services revealed a significant decrease in the sale of raw materials – agricultural products and metals, as well as a significant number of services, including a significant reduction in services for the processing of goods for the purpose of sale in the domestic economy, air and rail transport services, services, travel-related, construction services, insurance services, government and government services. Domestic and global socio-economic challenges stimulated the emergence of problems and obstacles for the development of foreign trade both in Ukraine and in the world. The war in Ukraine made the economic activity of many Ukrainian enterprises, including foreign market participants, impossible for a certain time, and changed the global structure of production and consumption of goods and services. Domestic

enterprises are largely limited in the implementation of their economic activities due to the loss of property and locations in the zone of active hostilities, due to uncertainty and unwillingness of households to spend funds, due to a significant decrease in the population, which significantly reduced demand in the domestic market. Therefore, the volumes of export and import of goods and services between the domestic and foreign markets decreased significantly. an important direction for the restoration of domestic foreign trade should be the continuation of active cooperation with European countries and the implementation of intentions to join the European Union, as well as the growth of the representation of Ukraine's interests in African countries. The main directions of cooperation should be the promotion of world food security by promoting the development of Ukrainian agricultural production, regardless of the significant damage to agricultural lands and the conduct of military operations in regions with strong agricultural export potential.

Key words: foreign trade, export, import, crisis, pandemic, war, raw material potential.

Постановка проблеми. Відповідно до розробленого і затвердженого КМУ «Прогнозу економічного та соціального розвитку України на 2022–2024 роки» [1], який ґрунтується на аналізі розвитку світової та вітчизняної економіки протягом 2018–2020 років, поточної економічної ситуації, припущеннях, які враховують вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, і базується на прогнозних розрахунках розвитку економіки України у 2022–2024 роках як загалом, так і за секторами економіки», з 2022 в Україні очікувався поступовий розвиток економіки, зростання ВВП та покращення зовнішньоторговельного балансу. Очікування обумовлені поступовим пожаттям ділової активності підприємств та покращенням споживчих настроїв населення. Проте, прогнозом не враховано потенційний сценарій розгортання повномасштабної війни на території України, яка чинить помітний вплив на вітчизняне та світове соціально-економічне становище.

За 2020–2022 роки Україна і світ пережили дві суттєві кризи, обумовлені впливом суспільних та політичних факторів на економіку держав. Не зважаючи на відмінність в етимології криз 2020 та 2022 року, їх вплив на економіку беззаперечний і носить переважно негативний характер.

Криза, спричинена стрімким поширенням вірусу COVID-19, сповільнила економічний розвиток держав світу, погіршила економічний стан їх підприємств та домогосподарств. Після певного відновлення світової економіки наприкінці 2021 – початку 2022 року, світ постав перед новими викликами, спровокованими розгортанням воєнних дій на території України. Це спричинило нові економічні негаразди: зростання інфляції, зниження світового виробництва, виникнення дефіцитів (як енергоносіїв, так і стратегічно важливих товарів), масштабна міграція населення (що почало виснажувати психологічно та економічно населення та уряди), посилений тиск

на бюджети країн вразливих та незахищених верств населення. Все це зумовило значні перешкоди для розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців, практиків, соціологів та політиків щодо впливу карантинних заходів та воєнних дій в Україні направлені на визначення стану та перспектив виходу з кризи. Зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку та Міжнародний валютний фонд визначають перспективи продовження кризових явищ в економіках, що розвиваються та посилення рецесії у високорозвинутих країнах [2]. Визначається, що посилення урядами країн світу політик стримування стрімкого розвитку інфляції та фоні зростання світової політичної небезпеки після вторгнення РФ в Україну, суттєво впливають на економічну активність у світі, що в значній мірі відображається і на показниках розвитку зовнішньої торгівлі України.

Розвиток зовнішньої торгівлі в Україні та світі розглянуто в працях багатьох теоретиків та практиків в Україні та за кордоном. Досліджуючи особливості вітчизняної зовнішньої торгівлі враховано праці А. Дунської, А. Задої, Ю. Іщук, О. Ралко, О. П'янкової, Ю. Туницької, В. Тихонової, в відображено проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі на основі аналізу експортних та імпорتنих операцій, впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження направлене на визначення основних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України під впливом прояву кризових явищ, насамперед, зумовлених воєнними діями на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток зовнішньої торгівлі кожної країни в значній мірі відображає стан економіки даної країни. В показниках експорту в значній мірі відображається якість вітчизня-

них товарів та послуг, їх визнання на світових товарних ринках. Зовнішня торгівля є джерелом розвитку економіки держави, забезпечуючи приріст валового внутрішнього продукту, ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на світовому ринку.

З початку російської війни проти України, на фоні виникнення перешкод для роботи багатьох вітчизняних підприємств, намагання уникнути ризиків для майна та життя українських та зарубіжних підприємців, виникло суттєве зниження обсягів експортних та імпорتنських операцій (рис. 1).

Зовнішня торгівля, яка тільки почала відновлюватися після пандемії 2020 року, в 2022 році зазнала суттєвих скорочено показників – загалом на 29,5% порівняно з 2021 роком.

Після зростання показників 2021 року майже до рівня десятилітньої давності, в 2022 році експорт знизився на 35,1%, тобто на 23923,5 млн. дол. США., імпорт – на 24,1%, тобто на 17569,6 млн. дол. США. Тобто, падіння економіки через воєнні дії рф в зовнішній торгівлі зумовили посилення негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу до 11125 млн. дол. (практично, до рівня кризового 2020 року).

Важливою докризовою проблемою зовнішньої торгівлі України є переважання сировинного характеру її експорту. Дослідження товарної структури зовнішньої торгівлі відображає переважання експорту продуктів рослинного походження – 30,5% загального

експорту за 2022 рік. При цьому відбулось суттєве зниження експорту такої продукції – на 13,3%. Експорт недорогоцінних металів зменшився в 2022 році порівняно 2021 роком на 62,5%. Жири та олії тваринного та рослинного походження в 2022 році посідали 3 місце серед експортованих товарів України, займаючи 13,5% обороту. Проте обсяг експорту за даною товарною групою теж знизився – на 15,5%. Експорт промислової продукції в значній мірі скоротився через суттєві втрати промислового потенціалу країни в Дніпропетровській, Миколаївській, Донецькій та Харківській областях. Експорт сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки скоротився через створення рф перешкод транспортування. Якщо в другому випадку в Україні існує стійкий попит на міжнародних ринках, та завдяки «зерновій угоді» можна сподіватися на повернення до довоєнних обсягів експорту в найближчій перспективі, то відновлення експорту значної частини промислової продукції потребує, насамперед, відбудови відповідного потенціалу через залучення значних обсягів інвестицій в інновації українського промислового виробництва.

Імпорт товарів з-за кордону в Україну в 2022 році скоротився порівняно з 2022 роком на 24,1%. В значній мірі скоротився імпорт найбільш пріоритетних у співпраці товарних груп. Зокрема, в значній мірі скоротився імпорт мінеральних продуктів, який становив 23,7% загального обсягу імпорту – на 12,4%, тобто на 1626,4 млн. дол. США. Імпорт машин, обладнання та механізмів, електротехнічного

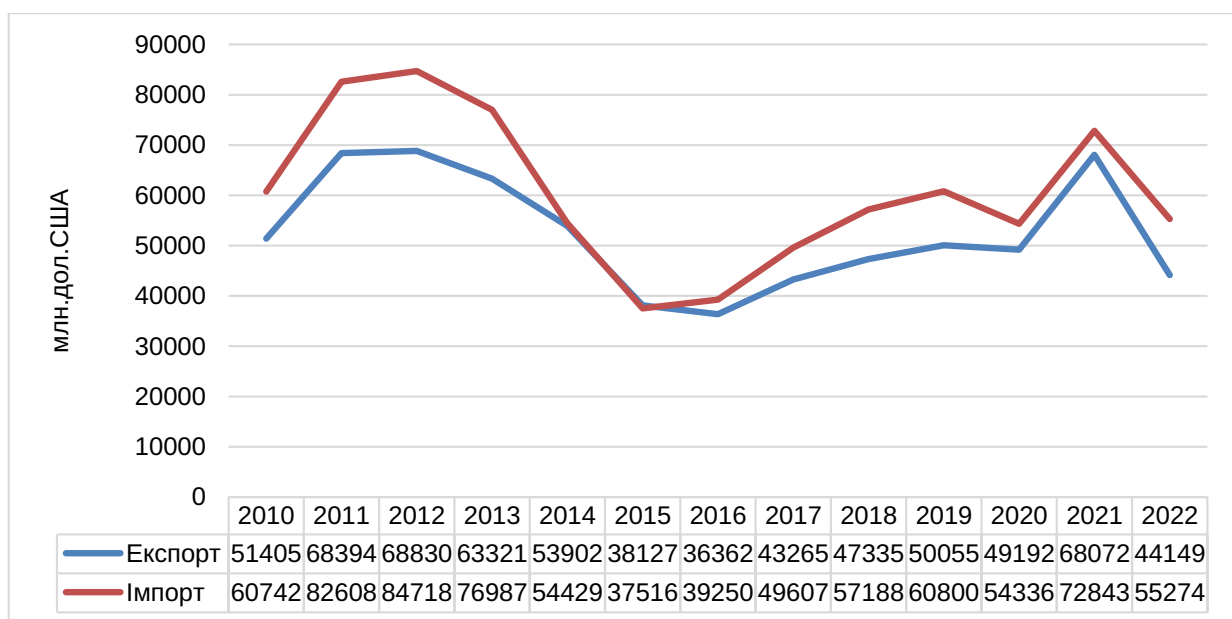

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами за 2010–2022 роки [3]

обладнання, який займав в 2022 році 16,6% загального обсягу, скоротився на 35,4%, тобто на 3247,4 млн. дол. США. На третьому місці за обсягами закупівель за кордоном полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (5,9% загального обсягу імпорту), імпорт яких скоротився на 32,4%, тобто на 1058,1 тис.грн. Скорочення імпортного обороту зумовлене впливом воєнних дій на території України на всі сфери суспільно-економічного життя: знизилась чисельність споживачів, змінились потреби споживачів (як приватних домогосподарств, так і товаровиробників), знизилась їх купівельна спроможність. Перспективи зростання імпорту товарів пов'язані із нарощенням енергетичного імпорту та можливими тенденціями зниження фізичного обсягу ввезених товарів через відчутний тиск інфляційних процесів у світі.

Скорочення зовнішньоторговельного обороту загалом, та обсягів імпорту та експорту зокрема, відбулось не лише у вартісному вимірі, але й кількісному. Окрім перешкод політичного характеру, в значній мірі вплинули світові економічні тенденції – суттєве зростання інфляції. На думку експертів, найбільший інфляційний тиск в світі відчувався на енергетичних та продовольчих ринках. Реалізовані дії урядів щодо стабілізації економічної ситуації в країнах світу, «посилення жорсткості монетарної політики головних центральних банків і, як наслідок, глобальне зміцнення долара, призведуть до подорожчання виробничих вартостей, а з тим – зменшення попиту у провідних економіках і економічного гальмування загалом» [5].

Зовнішня торгівля послугами зазнала негативних проявів в більшій мірі, ніж експорт та імпорт товарів. Експорт послуг загалом в 2022 році скоротився на 28,3%. Таке суттєве скорочення останній раз відбувалось в 2020 році на фоні тотального світового скорочення економіки, спричиненого розвитком пандемії Covid-2020. Аналіз структури послуг за даними офіційної статистики дозволяє виявити суттєве скорочення послуг для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці – на 75,3%, послуг повітряного (на 64,2%) та залізничного (на 68,5%) транспорту, послуг, пов'язаних із подорожами – на 57,4%, послуг з будівництва – на 55,3%, послуг страхування – на 81,7%, державних та урядових послуг – 86,7%.

За імпортом послуг спостерігаються в 2022 році значно більші темпи скорочення їх реалізації, ніж експорту. Загалом імпорт

послуг скоротився на 62,2 порівняно з обсягом 2021 року. В 2020 році імпорт послуг загалом скоротився на 16,4% порівняно з попереднім періодом. Тобто, якщо під час пандемії послуги все-таки імпортувались, то розвиток воєнних дій в Україні майже призупинив їх реалізацію та потребу. Найбільше зниження відбулось щодо імпорту державних та урядових послуг – на 98,1%, послуг, пов'язаних із подорожами – на 88,2% порівняно з минулим роком, послуг з обробки та усунення забруднення навколишнього середовища – на 86,7%, послуг будівництва за кордоном – на 80,7%, послуг повітряного транспорту – на 69,8%, послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном – на 67,2%. Значну частину цих послуг не ввозили в країну через призупинення діяльності підприємств-споживачів послуг, які працювали в районі активних бойових дій, через зміну структури споживання та чисельності населення країни.

Якщо в час пандемії переважно скоротилися обсяги експорту та імпорту послуг, які пов'язані із фізичним перетином кордону, то в 2022 році суттєво зменшилась зовнішня торгівля практично всіх видів послуг через зміну структури виробництва і споживання в Україні, існування суттєвих перешкод для реалізації господарської діяльності вітчизняними підприємствами.

Висновки з цього дослідження. Вітчизняні та світові соціально-економічні виклики стимулювали виникнення проблем та перешкод для розвитку зовнішньої торгівлі як в Україні, так і в світі. Війна в Україні зробила на певний час неможливою господарську діяльність багатьох українських підприємств, в тому числі учасників зовнішнього ринку, змінила світову структуру виробництва та споживання товарів та послуг. Вітчизняні підприємства в значній мірі обмежені в реалізації своєї господарської діяльності через втрату майна та локації в зоні активних бойових дій, через невизначеність та неготовність домогосподарств витратити кошти, через суттєве зниження населення, що в значній мірі скоротило попит на внутрішньому ринку. Відтак, в значній мірі скоротилися обсяги експорту та імпорту товарів та послуг між вітчизняними та зарубіжними ринками.

Якщо після пандемії 2020 року українська зовнішня торгівля виходила з кризи згідно оптимістичних сценаріїв Світової Організації Торгівлі, то криза української економіки, спричинена реалізацією воєнних дій на території України з 2022 року відображає переважну

відповідність песимістичним прогнозам. «Очікується, що наслідки війни будуть тривалими, оскільки економічна активність пригнічується через руйнування інфраструктури та виробничих потужностей, непридатність угідь для ведення сільського господарства, зниження людського капіталу та його продуктивності, а також зменшення пропозиції робочої сили, особливо в разі неповернення біженців з-за кордону» [6].

Переважає в українському експорті аграрної продукції забезпечило в 2020 році уповільнення падіння економіки та поступове відновлення зовнішньої торгівлі. Проте, втрата територій та сільськогосподарських підприємств стало черговим викликом для вітчизняної економіки. Разом з тим, світова економіка та окремі ринки зорієнтовані та

потребують вітчизняної аграрної продукції. Відтак, можна очікувати поступового відновлення експорту та зростання фізичних та вартісних показників українського експорту.

Крім того, важливим напрямом відновлення вітчизняної зовнішньої торгівлі повинно стати продовження активної співпраці з європейськими країнами та провадження намірів приєднання до Європейського Союзу, а також зростання представлення інтересів України в африканських країнах. Основними напрямами провадження співпраці повинно стати сприяння світовій продовольчій безпеці за сприяння розвитку українського аграрного виробництва, не зважаючи на значні пошкодження сільськогосподарських угідь та провадження воєнних дій в регіонах із потужним експортним аграрним потенціалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прогноз економічного та соціального розвитку України на 2022–2024 роки: Постанова КМУ «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального України на 2022–2024 роки» № 586 від 31.05.1986 р. / *Урядовий кур'єр* № 111 від 11.06.2021 р.
2. Aid for Trade and the Sustainable Development Goals (2021) / *OECD and World Trade Organization*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/15569790-en/index.html?itemId=/content/component/15569790> (дата звернення: 10.07.2023).
3. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (1996–2022). URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 21.07.2023).
4. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2022 році. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 4.11.2023).
5. WTO sees less sharp trade plunge, but more muted rebound. URL: <https://www.reuters.com/article/us-trade-wto/wto-sees-less-sharp-trade-plunge-but-more-muted-rebound-idUSKBN26R289?il=0> (дата звернення: 12.11.2023).
6. Перспективи світової економіки в 2023-2024 році. НІСД, дослідження. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh> (дата звернення: 12.11.2023).

REFERENCES:

1. Prohnoz ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Ukrainy na 2022–2024 roky [Forecast of economic and social development of Ukraine for 2022–2024]: Postanova KМУ «Pro skhvalennia Prohnozu ekonomichnoho i sotsialnoho Ukrainy na 2022-2024 roky» № 586 vid 31.05.1986 r. / *Uriadovyi kurier* № 111 vid 11.06.2021 r.
2. Aid for Trade and the Sustainable Development Goals (2021) / *OECD and World Trade Organization*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/15569790-en/index.html?itemId=/content/component/15569790>. (data zvernennia 10.07.2023).
3. Dynamika heohrafichnoi struktury zovnishnoi torhivli tovaramy (1996-2021) [Dynamics of the geographic structure of foreign trade in goods (1996-2021)]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 21.07.2023)
4. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli za 2022 rik [Commodity structure of foreign trade in 2022]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (data zvernennia 4.11.2023 roku).
5. WTO sees less sharp trade plunge, but more muted rebound. URL: <https://www.reuters.com/article/us-trade-wto/wto-sees-less-sharp-trade-plunge-but-more-muted-rebound-idUSKBN26R289?il=0> (data zvernennia 11.11.2023 roku).
6. Perspektyvy svitovoi ekonomiky v 2023–2024 rotsi [Prospects of the world economy in 2023-2024]. NISD, doslidzhennia. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/perspektyvy-svitovoyi-ekonomiky-v-2023-2024-rokakh>. (data zvernennia 12.11.2023 roku).